

De riviervisserij te Rupelmonde in de zeventiende en achttiende eeuw

door **B. PASSCHIJN**

18 februari 1970

Visserijmethodes en vissersschuiten

Tot aan het einde van de vorige eeuw kende men op de Schelde en de Rupel een voorspoedige riviervisserij, die aan verschillende huishoudens een bestaan verzekerde. Mariekerke en Baasrode waren bekend om hun befaamde palingmarkten. Daar de vissers uit de streek aan de vraag naar paling niet konden voldoen, deed men beroep op de uit Nederland aangevoerde paling⁽¹⁾. Sedert de middeleeuwen was Mariekerke het vissersdorp bij uitstek aan de Schelde. Van de veertiende tot de zestiende eeuw bezat Mariekerke zes tot veertien vissersboten, wat dan toch veel was voor een klein dorp als Mariekerke⁽²⁾. L. Maerevoet heeft het dan ook bij het rechte eind, wanneer hij beweert dat de vissers te Mariekerke meer beroepsvissers waren dan om het even wie in de Scheldestreek⁽³⁾.

De Rupelmondse vissers waren van een geheel ander gehalte. Het vissersberoep paarden zij aan diverse activiteiten, wat hen in staat stelde comfortabel te leven. Heel dikwijls was de visserij voor hen slechts een nevenactiviteit. De oorzaak hiervan lag in het feit dat het visseizoen te Rupelmonde bijzonder kort van duur was. De besloten tijd - de tijd waarbinnen het van overheidswege verboden was te vissen - duurde des te langer. De pachtbrieven van Rupelmonde stipuleerden dat er enkel mocht gevist worden vanaf Bamis tot half maart, m.a.w. van 1 oktober af tot en met 15 maart⁽⁴⁾. Het overgrote gedeelte van het jaar was dus besloten tijd, zodanig dat de Rupelmondse vissers noodgedwongen naar andere bezigheden moesten uitzien. Voor de vissers uit het omliggende is de toestand ons niet in detail bekend, maar

(1) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *Schepen op de Schelde*, Antwerpen, 1960, p. 27.

(2) L. MAEREVOET, *Bijdrage tot de studie van de woordenschat van de Scheldevissers te Mariekerke*, - *Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterkunde*, reeks VI, dl. LXXXIV, 1961, p. 10.

(3) ID., *o.c.*, p. 9.

(4) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 184.

Voorwaarden voor de verpachting van het recht van visserij, 1644-1796.

het lijkt ons dat de besloten tijd niet overal zo lang duurde als dat in Rupelmonde het geval was.

De plakkaten van Vlaanderen, waarin de verordeningen opgetekend staan die theoretisch voor gans Vlaanderen kracht van uitwerking moeten hebben, bepalen o.a. dat de besloten tijd zou duren van 15 maart tot St. - Jansmis of 24 juni (5). Deze verordening was zeker in het voordeel van de vissers, die van een langer werkseizoen konden genieten, maar was des te nadeliger voor de visfauna. Al te kleine vis werd versmacht in de kleinmazige kuilnetten en de volwassen vissoorten kregen niet de gelegenheid kuit te schieten. De bureaucraten, die belast waren met het uitvaardigen van ordonnanties in naam van de vorst, keken niet verder dan hun neus lang was. Ze waren wel met goede bedoelingen bezielend en waren er op uit de visfauna Kallo en Dendermonde van de ondergang te vrijwaren. Van concrete situaties hadden ze geen benul. Veel vissen zoeken reeds voor half maart de kuitbanken op. De overheid van Rupelmonde had echter een betere kijk op de zaken en beperkte het visseizoen tot een vijf maanden.

Voor de Rupelmondse vissers was het echter niet mogelijk te pachten van twee verschillende instanties (6). Het pachtcontract verbood zulks uitdrukkelijk. Daarom kon het ook dat Rupelmondenaars zonder meer visserijpacht betaalden aan ene vreemde instelling en de visgronden van Rupelmonde links lieten liggen. Zo konden ze van een langer werkseizoen profiteren. Op korte termijn was het instellen van een langdurige besloten tijd financieel minder gunstig zowel voor de visser als voor de stad, die het geld van de verpachting van de visgrond in ontvangst nam. Op langer termijn verzekerde dit principe echter een rijke visfauna, wat dan wel te verkiezen was boven de uitroeiing van de talrijke vissoorten, die zich toen in het Scheldewater ophielden.

De baljuw van Rupelmonde was heel streng op het naleven van de wet, die betrekking had op de besloten tijd. Verschillende arrestaties van vissers zijn er het bewijs van. Trouwens de baljuw van Rupelmonde had groot gelijk.

Wanneer in 1891 de arrondissementcommissaris van het Land van Waas wijst op het verval van de riviervisserij, dan mag de teleurgang van de visfauna in de eenmaal zo visrijke Scheldewateren niet enkel op naam gebracht worden van nalatige bestuursfunctionarissen, die niet bijtijds maatregelen genomen hebben om de noodlottige invloed van chemische fabrieken aan het Scheldewater te voorkomen of ongedaan te maken (7). Visserij was en is veelal nog een uitbuiting

(5) *Tweeden Placaet-Bouck van Vlaenderen*, Gent, 1629, p. 381, Cfr. art. 5.

(6) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 184.

Voorwaarden voor de verpachting van het recht van visserij, 1644-1796.

(7) P. THUYSBAERT, *Het land van Waes, Bijdrage tot de geschiedenis der landelijke bevolking in de 19e eeuw*, Kortrijk, 1913, p. 321.

van de natuur, een van die primitieve stadia die de mens doorgemaakt heeft, nl. het verzamelen. Methodes om aan viskweek te doen, worden zelfs vandaag de dag nog te weinig aangewend. De mens denkt er niet aan dat de natuur ook wel eens niet onuitputtelijk kan zijn. Een sprekend voorbeeld is de walvisvangst, die het dier met uitroeiing heeft bedreigd. Hoeft het ons dan te verwonderen dat de pacht die de gemeente van het Scheldewater trok van 35.000 frank op 5.000 frank was teruggelopen⁽⁸⁾.

Het afnemen van de viskwantiteit en de concurrentie van een bloeiende zeevisserij waren hiervoor gedeeltelijk aansprakelijk.

Dat de Rupelmondse baljuw bijzonder streng was op het onderhouden van de besloten tijd werd ook verklaard door het feit dat de visgronden van Rupelmonde, die voor de stadskom gelegen waren of in de onmiddellijke nabijheid ervan, en waarbij heel wat buitenschorren in aanmerking kwamen, bijzonder visrijk waren. De samenvloeiing van de Rupel met de Schelde - het Wiel - is daar de reden van. Het woord wiel duidt immers op de karakteristieken van het water, nl. het doorbreken van een dijk, een poel, draaikolk, grondeloze diepte, snelstroomend water⁽⁹⁾.

Vermits de besloten tijd zo streng gerespecteerd moest worden zat er voor de zeventiende en achttiende eeuw visser te Rupelmonde niets anders op dan de visserij als nevenactiviteit te beschouwen. Veel van die vissers zijn dan ook herbergier, schipper, ontvanger van het kaai- of losgeld, winkelier, enz . . . Full-time vissers zijn ze niet. Een vergelijking met zeevissers of Mariekerkse vissers gaat dan ook niet op.

Dit betekent niet dat de Rupelmondse visserij van betekenis ontbloomt was. De Rupelmondenaars bezaten immers het privilege dat alle vis, tussen Saafingen, Eikenvliet en de Drie Goten gevangen, op de Rupelmondse vismarkt moest gebracht worden⁽¹¹⁾. In de zeventiende en achttiende eeuw kende het visserijbedrijf aldaar een enorm gedetailleerde reglementering, die het doen en laten van de vissers beperkte en tevens een bepaald uitzicht gaf aan het visserijbedrijf.

We beperken ons hier tot de manier van vissen en het probleem van de vissersschuit dat er nauw mee samen hangt.

De visgronden van Rupelmonde bestaan uit twee grote delen. Enerzijds kende men de visserij van het *anckergetouw*, anderzijds de

(8) ID., *ibidem*.

(9) E. VERWIJS en J. VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, dl IX 1929, p. 2446-2447.

(10) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 33, *resolutieboek* f° 139 v.

(11) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 786, *Proces in beroep voor de Grote Raad van Mechelen tussen de abt van „Sint-Bernaerts” en de wethouders van Rupelmonde over het recht van visserij, 1673-1676*. Naar een tekst van 13 december 1651.

visserij van het *voetgeterd*. De bronnen beklemtonen herhaalde malen dat het hier gaat om twee „distincte” visserijen, die met elkaar geen „gemeens” hebben ⁽¹¹⁾.

Wat verstaat men onder de visserij van het *anckergetouw*? Met het woord *anckergetouw* duidde men de gehele visserij, die zich in het midden van de rivier afspeelde, aan. Deze visserij had dus geen betrekking met de oevers, wat wel het geval was met de visserij van het *voetgeterd*. De visser van het *anckergetouw* mocht bijgevolg geen netten van op de oevers uitzetten of enig contact onderhouden met een lijndrager op de oevers.

Het woord *anckergetouw* is geen courant gebruikt woord. Slaat men er het Woordenboek der Nederlandsche Taal op na, dan vindt men er: *anckergetouw*: eenmaal aangetroffen, betekenis blijkt niet duidelijk, maar vermoedelijk wordt hiermee een verankerd vistuig bedoeld⁽¹²⁾. Het woord *getouw* in de betekenis van vistuig is ons genoegzaam bekend, zodanig dat we zouden geneigd zijn deze definitie te onderschrijven. Deze definitie is echter ontoereikend, als we weten dat men met de term *anckergetouw* ook de visgrond wil aanduiden. Het Woordenboek der Nederlandsche Taal verwijst wel naar de term *anckerschip*, waarmee men een voor anker liggende vissersschuit bedoelt. Het komt immers frequent voor dat *anckergetouw* en *anckerschip* met dezelfde betekenis door elkaar gebruikt worden. Zelfs wanneer we onder de term *anckergetouw* *anckerschip* verstaan, dan is onze definitie onnauwkeurig. Bijgevolg moeten we de definitie verruimen. *Anckergetouw* betekent niet alleen een verankerd vistuig of een voor anker liggende vissersschuit, maar ook de visgrond, waarop de *anckerschepen* bedrijvig zijn.

Het vissen met *anckerschepen* was volgens de plakaten van Vlaanderen en Brabant verboden ⁽¹³⁾. Ook in Henegouwen werden ze niet geduld, althans niet volgens de letter ⁽¹⁴⁾. We weten immers dat veel van die verordeningen of plakaten een fictief product waren van het brein van de bureaucraten, die in de dienst van de vorst stonden. Veel van die reglementen bleven dode letter. Men kan er weinig staat op maken, zolang men die verordeningen niet eerst getoetst heeft aan de werkelijkheid. Zo bv. viste men in de zeventiende en achttiende

(12) *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, suppl., dl. I, k. 1181.
Anckergetouw: ook *anckergetauw*.

(13) *Tweeden Placaetbouck van Vlaenderen*, Gent, 1629, p. 381, art. 1.
Placcaeten en de ordonnantien van de hertoghen van Brabandt, dl. III, Brussel, 1664, p. 251.

(14) F. Godefroy, *Dictionnaire de l'ancienne langue Française*, dl. VIII, 1938, p. 214. - Qu' il ne soit personne aulcune, qui depuis maintenant en avant, s' avance de pesquier en la rivière d' Escauld . . . ne mette aulcuns *vreviers* en ladictte rivière (29 mai 1473, Reg. des publicat. 1472-1481, Arch. Tour-nai).

eeuw met *anckerschepen*, althans te Rupelmonde, zonder dat de baljuw, als officiële vertegenwoordiger van de vorst, daar iets tegen vermocht. Zelfs wanneer in de loop van de achttiende eeuw de schippers in protest kwamen tegen de vissers van het *anckerschip*, werden de vissers na een proces in het gelijk gesteld en werd hen beloofd dat de verouderde plakكاتen zouden vervangen worden door nieuwe reglementen, die meer up to date waren⁽¹⁵⁾. De reactie van de schippers is best te begrijpen wanneer we bedenken dat de voor anker liggende vissersschepen de navigatie in de Schelderivier in het gedrang brachten. Vooral bij mistig weer, vreesde men voor aanvaringen⁽¹⁶⁾.

De *anckerschepen* waren er en bleven er. Ook op de Hollandse benedenrivieren trof men *anckerschepen* of voor anker liggende vissersvaartuigen aan. Officieel waren die er toegelaten. Evenwel moesten de vissers die met ankerkuilen visten met hun *anckerschepen* minimum vijftig meter van elkander verwijderd liggen.

Een bewijs te meer dat de *anckerschepen* in aantal moesten beperkt worden, omdat ze de scheepvaart hinderden. Dit alles bleek uit een rapport over de verpachting van de visserij in het Hollands Diep van 7 december 1887⁽¹⁷⁾.

Bij ons had men in de zeventiende en achttiende eeuw voor deze moeilijkheid een andere oplossing bedacht. Men had het aantal *anckerschepen* beperkt en dat volgens het aantal visgronden. De stad Rupelmonde mocht op haar visgrond slechts twee *anckerschepen* dulden⁽¹⁸⁾. De heer van Kruibeke mocht er evenwel drie toelaten op zijn visgrond en de abdij van St. - Bernards te Hemiksem vijf⁽¹⁹⁾. Het aantal *anckerschepen* was dus uiteraard beperkt.

Met de term *anckerschip* zijn we echter nog niet klaar. Het eerste lid van de samenstelling *anckerschip* is immers voor discussie vatbaar. Normaal heeft een vissersschuit geen anker maar een dreg⁽²⁰⁾. Volgens L. Maerevoet werd het anker enkel gebruikt wanneer men viste met kuilen of *crabbers*⁽²¹⁾. De Rupelmondse vissers, die in het midden van

(15) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 790.

Stukken rakende een geschil tussen de magistraat van Antwerpen en deze van Rupelmonde over het recht van vissen op de Schelde met „crabben”, zekere netten en anckerschepen, wat volgens de magistraat van Rupelmonde door de plakكاتen verboden is, 1752.

(16) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 31, resolutieboek f° 196 e.v.

(17) *Tijdschrift der Nederlandsche dierkundige vereeniging*. Suppl., dl. II, - *Rapport over ankerkuil en staalboomen - visscherij*, Leiden, 1888, p. 182.

(18) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 184.

Voorwaarden voor de verpachting van het recht van visserij, 1644-1796.

(19) *Archief Bornem, Landtboeck van Sinte Bernards*, dl. II, f° 113.

(20) L. MAEREVOET, o.c., p. 24.

(21) ID., *ibidem*.

de stroom hun kuilen uitzetten, zouden dus in de regel van ankers gebruik gemaakt hebben. Ons lijkt het dat de toestand die L. Maerevoet beschrijft en die wezenlijk betrekking heeft op de riviervisserij in de Schelde in de negentiende eeuw, niet zo heel veel kan verschillen van de toestand die het zeventiende en achttiendeewse Rupelmondse kende.

De mening, die L. Maerevoet erop na houdt, als zouden de vissers van het *anckergetouw* steeds gebruik maken van een anker, kunnen we zomaar niet onderschrijven. Men moet immers rekening houden met de aard van de grond waarop men het anker uitgooide. Al naar gelang de bodem van de rivier min of meer vast was, kon men gebruik maken van het zware anker of van een lichte dreg. Een arrestatie van Gerard Van Voort, Rupelmondse visser, op 30 september 1686, brengt ons de inboedel van een vissersschuit aan het licht⁽²²⁾. De schuit bevatte onder meer een grote dreg en twee kleine dreggen. Het is ons wel bekend dat men met het woord dreg soms een soort visnet wil aanduiden, een betekenis die men bij Kiliaan aangetroffen heeft, maar daar deze betekenis in de gewone visserstaal slechts een enkele keer voorkomt en om zo te zeggen praktisch helemaal niet gekend is, mogen we hier aannemen dat het woord dreg hier de betekenis heeft van een soort anker. Een wezenlijk groot verschil tussen de dreg en het anker is er niet. Daar waar het anker twee tanden heeft, is de dreg voorzien van drie of vier tanden⁽²³⁾. Daarbij komt dan zoals gezegd werd, dat het anker zwaarder is dan de dreg. Uit dit ene voorbeeld willen we niet concluderen dat de vissersschuit van een dreg voorzien was in plaats van een anker. De dreggen konden eventueel voor andere operaties aangewend worden, dan die waarvoor een anker vandoen was. We denken hier bijvoorbeeld aan het ophalen van voorwerpen uit de rivier. Dit sluit evenwel niet uit dat kleinere schuiten zich voorzien hadden van de gemakkelijker hanteerbare dreggen in plaats van zware ankers.

De Rupelmondenaars visten met *crabbers* of grote ankerkuilen, die vast gelegd werden aan een anker of een dreg. Vandaar dat de *anckerschepen* ook soms voor *crabberschepen* doorgaan⁽²⁴⁾. Wordt het woord kuil soms voorbehouden voor het onderste deel van een vis-

(22) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 788 D. *Proces voor de Raad van Vlaanderen tussen de wethouders van Rupelmonde enerzijds, en de graaf van Ursel, baron van Hoboken, voor Pieter van Damme zijn rentmeester te Hingene anderzijds, over jurisdictie op de Schelde en het recht van visserij van het „anckergetouw” (1682 - 1687).*

(23) *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, dl. III - 2, k. 3271.

(24) *Anckerschepen* worden soms *crabberschepen* genoemd, naar de naam van de netten. Het is weinig waarschijnlijk dat hiermee schepen bedoeld worden, die krabsgewijze gebouwd zijn.

net⁽²⁵⁾, hier echter slaat het woord kuil op het net in zijn geheel. De kuil is een lang trechtervormig visnet. Vooraan heeft het een opening of *bakkes* met een breedte van 3,5 m en een hoogte van 2 m⁽²⁶⁾. Het aantal mazen vermindert naarmate men het punt van de trechter nadert. Het *bakkes* van de kuil wordt open gehouden door twee horizontale kuilstokken en een verticale stok⁽²⁷⁾. Op het einde van de negentiende eeuw gebruikten de Rupelmondenaars enkel twee horizontale stokken⁽²⁸⁾. De ene kuilstok was van hout en dreef boven, de andere was van ijzer en zakte naar de bodem⁽²⁹⁾. Zo bleef het kuilnet open staan. We zouden het kunnen vergelijken met het systeem van sollen (kurken) en loodjes, een systeem dat men toepaste bij het uitzetten van schutnetten⁽³⁰⁾. Deze manier van kuilen hadden de Rupelmondenaars waarschijnlijk geleerd van hun grootouders uit de achttiende eeuw.

De grote verdienste van L. Maerevoet ligt erin, dat hij een beroep, dat op het einde van de negentiende eeuw ten dode opgeschreven was en dat op een ver verleden terugging, in zijn geschriften heeft vereeuwigd. Dank zij hem kunnen we het visserijbedrijf in de zeventiende en achttiende eeuw reconstrueren. Ons lijkt het dat de *crabbers* uit de negentiende eeuw vrij goed overeenkomen met die uit vroegere eeuwen. Een rechtstreekse getuigenis van de bronnen missen we voor deze materie. Afmetingen van netten zijn ons niet bekend, uitgezonderd van de *volgenier*, een soort drijfnet⁽³¹⁾. Het net heeft een lengte van 50 vadem en een diepte van 1,5 vadem⁽³²⁾. Het drijft met het getij op en af aan de schuit. De bronnen vermelden er nog expliciet bij dat de oevers niet mochten benaderd worden⁽³³⁾. De *volgenier* is bijgevolg een net dat alleen door de vissers van het *ankergetouw* kon gebruikt worden. Meer gedetailleerde gegevens over dit drijfnet kennen we niet. Het woord figureert trouwens niet op de lijsten van de verschillende woordenboeken over rivier- en zeevisserij. In de zeventiende eeuw werd dit net, samen met de ankerkuilen, nogal dikwijls gebruikt.

(25) E.M.A. DE SPOT, *Vlaamsche zeevisschers*, Kortrijk, 1942, p. 194.

Het gaat hier om het onderste gedeelte van de trechtervormige kor, waarvoor de term kuil of zak gebezigd wordt.

(26) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 91.

(27) ID., *ibidem*.

(28) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 91.

(29) ID., *ibidem*.

(30) Cf. *infra*, p. 137.

(31) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 788 D. naar een tekst van 21 november 1684. *Volgenier* of *volveire*.

(32) *Ibidem*.

Vadem: afstand van de top van de ene middenvinger naar de top van de andere, als men de armen zijwaarts uitstrekt, cf. L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 172.

(33) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 788 D.

Daarom moest men een jaarlijkse belasting van 52 sch. par. betalen om in de Schelde met dit net te mogen vissen⁽³⁴⁾. Deze belasting, die in de Middeleeuwen was ingesteld en de graaf van Vlaanderen toekwam, bleef behouden in de zeventiende en achttiende eeuw. Uit dit voorbeeld blijkt eens te meer dat de visserij van het *anckergetouw* zich volledig in het diepste van de Schelderivier afspeelde en geen verband had met de oevers. Zulke manier van vissen zou immers de navigatie op de stroom in het gedrang brengen.

Gezegd werd dat de ankerkuil niet gesleept, maar aan een anker bevestigd werd, met andere woorden betreft het hier een passieve visserij. Sommige kuilen werden echter wel gesleept. Zo bijvoorbeeld de wonderkuil⁽³⁵⁾. Deze kuil was veel groter dan de ankerkuil en was feitelijk niet voor riviervisserij bestemd. Een andere variant, de dwarskuil, werd in de vroegere Zuiderzee gebruikt⁽³⁶⁾. Ook de opening of het *bakkes* van de kuil kende verscheidene variaties. In plaats van twee horizontale kuilstokken kon de kuil bijvoorbeeld open gehouden worden door een houten raam van vier sparren. Dit systeem kende men in het Hollands Diep⁽³⁷⁾.

De *crabbers* of grote kuilen werden te water gelaten bij het begin van de eb en er terug uitgehaald bij het einde van de eb⁽³⁸⁾. Soms kuilde men bij wassend getij⁽³⁹⁾. Met *crabbers* viste men vooral paling, spiering, bot en steurkrab, naar het getuigenis van vissers uit de achttiende eeuw⁽⁴⁰⁾. Ankerkuilvisserij werd hier geenszins beoefend om aas te verzamelen, wat elders wel eens de gewoonte was⁽⁴¹⁾.

Er dient opgemerkt dat dit systeem van vissen veel overeenkomst vertoonde met de boomkorvisserij, maar er niet mag mee verward worden. Een kor was immers een trechtervormig net dat over de bodem voort gesleept werd, wat niet gebeurde bij de visserij van het *anckergetouw*⁽⁴²⁾. De kor hoorde thuis in de zeevisserij. Naar men beweert was de kor reeds bekend in de veertiende eeuw, maar ze werd

(34) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 788 A. Rekening van Laureys De Stoo-per . . . van de domeinen van Zijn Majesteit in het kwartier van Dendermonde in het jaar 1627.

(35) F. BLY, *Verklarende vakwoordenlijst van de zee-visscherij*, Leuven, 1931, p. 128.

(36) *Eerste Nederlandse systematisch ingerichte encyclopaedie*, dl. XIV, Amsterdam, 1950, p. 163.

(37) *Tijdschrift der Nederlandsche dierkundige vereeniging*, suppl., dl. II, Leiden, 1888, p. 58.

(38) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 91.

(39) ID., *ibidem*.

(40) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 790.

(41) *Tijdschrift der Nederlandsche dierkundige vereeniging*, suppl., dl. II, Leiden, 1888, p. 16.

(42) F. BLY, *o.c.*, p. 116.

toen niet in volle zee gebruikt⁽⁴³⁾. De kor trof men toen aan in de monding van de rivieren⁽⁴⁴⁾. Typisch voor de kor is dat het aantal mazen, maar ook de grootte van de mazen, verminderde naar de punt van de trechter toe⁽⁴⁵⁾. Dit laatste kunnen we niet met zekerheid zeggen van de Rupelmondse kuil. Ons inziens zullen de mazen van de Rupelmondse kuil onderaan aan de trechter heel wat breder geweest zijn dan de mazen van de kor op dezelfde plaats. Het gevolg van de te kleine mazen is, dat heel wat kleine vis versmacht werd en daarna dood in het water geworpen werden. Daarom werd in de zestiende eeuw de boomkorvisserij verboden in de monding van de rivieren en verder stroomopwaarts. Dat er met de kor heel wat onrijpe visjes vernield werden staat buiten kijf. Het zelfde gold ook, al was het dan in mindere mate, voor de kuilen of de *crabbers*. Dit verklaart dan ook waarom de *ankerschepen* door de plakkatens verboden werden. Op dat vlak is er dus wel enige gelijkenis tussen de kor en de ankerkuil. Er zijn echter meer punten van verschil dan gelijkenissen aan te wijzen tussen beide visnetten. Een ander verschil tussen kor en kuil betreft het *bakkes*. Het *bakkes* van de kor was voorzien van een korboom en korijzers⁽⁴⁶⁾.

De visserij van het *voetgeterd* verschilde heel wat van de visserij van het *ankergetouw*. Het woord *voetgeterd* betekent letterlijk datgene, wat met de voeten betreden wordt. Hier wordt het beschouwd in tegenstelling met het water, namelijk de oevers. Ruimer gezien bedoelt men met het *voetgeterd* de visserij, die betrekking heeft op de oevers. Er wordt hier dus een visgrond bedoeld. Onder die betekenis is dit woord niet bekend in het Woordenboek der Nederlandsche Taal. Een aanvulling zou dus billijk zijn. Synoniemen voor het woord *voetgeterd* zijn : *sleyperij*, *sleyppgrond*, *schutterij*, *bijvanck*, *schuer*⁽⁴⁷⁾.

Op het *voetgeterd* te Rupelmonde viste men vooral met schutnetten. Volgens L. Maerevoet gebeurde het vissen met schutnetten op het einde van de negentiende eeuw alleen op de Beneden-Schelde⁽⁴⁸⁾. Te Mariekerke kende men deze visserij niet op dat tijdstip. Te Rupelmonde bestond dit procédé van in de Middeleeuwen. Schutnetten waren heel lange rechthoekige netten, op een bepaalde afstand evenwijdig

(43) ID., *o.c.*, p. 119.

(44) ID., *ibidem*.

(45) ID., *o.c.*, p. 117.

(46) *Eerste Nederlandse systematisch ingerichte encyclopaedie*, dl. VII, Amsterdam, 1950, p. 158.

(47) *Voetgeterd* : ook *voetgetert*.

R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 786 A., „*schuer of voetgeterd*”, naar een tekst van 23 april 1644.

Ibidem, nr. 184 : „*Voetgeterd of sleyperij, sleyppgrond, schutterij*”.

Ibidem, nr. 788 A : „*Voetgeterd of bijvanck*”, naar een tekst van 16 februari 1683.

(48) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 146.

van de oever in het water geplaatst⁽⁴⁹⁾. Het betreft hier een stelnetvisserij, waarbij de netten vastgemaakt werden aan stelstaken, die op korte afstand van de oevers geplaatst werden. Wanneer we met buitenschorren te doen hebben is de visgrond van het *voetgeterd* heel wat uitgestrekter, zodanig dat de netten niet rechtlijnig met de oever opgesteld worden, maar veeleer in de vorm van een cirkel. Enkele sollen bovenaan en het lood onderaan houden het net verticaal⁽⁵⁰⁾. Vervolgens wachtte men het lage tij af en alle vis tussen oever en net geraakten in hun vlucht verstrikt tussen de mazen. Het *voetgeterd* strekte zich uit zover het water bij laag tij de oever ontblootte⁽⁵¹⁾. Verder begon het *ankergetouw*. Wanneer men met aanwassende landen te doen had is het duidelijk, dat het *voetgeterd* tientallen meters diep kon zijn.

Het vissen met schutnetten is een typische vorm van riviervisserij. Een vergelijking met de zeevisserij gaat hier moeilijk op, of we zouden dan moeten denken aan strandvisserij. Een voorbeeld daarvan is of liever was het kartzetten, een visserij die totaal in de vergeethoek is geraakt. Met karte bedoelen we niet een groot sleepnet, dat door een paard langs het strand voortgesleept wordt en waarmee men garnalen vangt; dit is de betekenis die F. Bly aan het woord karte geeft⁽⁵²⁾. In deze betekenis is karte zetten immers geen stelnetvisserij en kan het ook niet vergeleken worden met de visserij van het *voetgeterd*.

Een kartzetter is echter een strandvisser, die garnaal en sprot vangt met staande netten of karten⁽⁵³⁾. De netten zet hij op het strand uit tussen stokken of staken, die diep in het zand zitten. Het net is trechtervormig en vertoont een gelijkenis met de kor of de kuil. Daarbij is het net voorzien van weerkuiten, beursvormige netten, die beletten dat de vis er terug uitzwemt. Om de vis te verschalken hoeft men enkel de vloed af te wachten. Bij eb worden de netten dan ontlast.

Het kartzetten vertoont een frappante gelijkenis met de schutnetten. De wisselwerking tussen eb en vloed is in beide gevallen de mogelijkheidsvoorwaarde om te kunnen vissen. Het kartzetten kent vandaag de dag geen beoefenaars meer, daar waar het paardekarten eerder een toeristische attractie is, voor zover het nog geen folklore is. Rond het jaar 1940 kende men nog zulke karten. Gedurende de oorlog, toen de voedingsmiddelen eerder schaars waren, namen de karten nog

(49) ID., *ibidem*.

(50) Sol: ronde dikke schijf kurk met een gaatje in het midden, waardoor de bovenreep van het visnet gaat en dat het net drijvend houdt, cf. ID., *o.c.*, p. 149.

(51) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 786 B, naar een tekst van 13 december 1651.

(52) F. BLY, *o.c.*, p. 106.

(53) E.M.A. DE SPOT, *o.c.*, p. 188.

in aantal toe, om dan na de oorlog geleidelijk aan te verdwijnen⁽⁵⁴⁾. Rond dat zelfde tijdstip kende men ook nog een andere variant van deze stelnetvisserij in de streek van Saafingen.

Niet altijd had men op het *voetgeterd* met schutnetten te doen, alhoewel die meest gebruikt werden in de zeventiende en achttiende eeuw. Soms werden de netten met kleine schuitjes uitgezet, voor zover de netten zich konden uitstrekken⁽⁵⁵⁾. Het ene eind van het net werd vastgemaakt aan de schuit met behulp van de repen, waaraan het net vastgemaakt was. Het andere eind van het net werd op de oevers vastgehouden. De man die de repen van de netten op de oevers vast hield, werd lijndrager geheten. Wanneer de netten vol waren, werden ze op de oevers gesleept. Vandaar de naam sleypnet of toger⁽⁵⁶⁾. Het gebeurde dan ook wel eens dat men sprak van *sleyperij* of *sleypgrond* in plaats van *voetgeterd*. Met de toger werd meestal spiering gevangen⁽⁵⁷⁾. Men sprak ook van spieringtijd, de periode in het voorjaar wanneer de spieringen in grote scholen stroomopwaarts zwemmen⁽⁵⁸⁾. Wat men met de schutnetten viste is ons niet bekend. Bij onze noorderburen viste men met het schutwant vooral op bot.

Ten slotte zijn er ons twee netten bekend, die we bij ontstentenis van bronnengegevens, noch onder het *voetgeterd* noch onder het *ankergetouw* kunnen thuisbrengen. Het gaat om de *zeyne* en het balnet. In het jaar 1627 werd er nog een jaarlijkse belasting geheven op deze netten, een bewijs dat ze toen in bruik waren. Voor de *zeyne* was dat 60 sch. par., voor het balnet 20 sch. par.⁽⁵⁹⁾. Is het woord *zeyne* ons totaal vreemd, toch vermoeden we dat het om een drijfnet gaat. In de bronnen wordt dit net immers steeds samen vermeld met de *volgenier* en met het balnet, beide drijfnetten⁽⁶⁰⁾. Zoals gezegd werd is de *volgenier* een drijfnet dat door de vissers van het *ankergetouw* gebruikt werd⁽⁶¹⁾. Hetzelfde zou mogelijk kunnen gelden voor het balnet, was het niet dat in de negentiende eeuw dit net van op de oevers uitgezet werd. Het werd toen gebruikt voor de vangst van snoek en brasem⁽⁶²⁾.

(54) ID., *o.c.*, p. 9.

(55) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 779, naar een tekst van 1626.

(56) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 779, naar een tekst van 1626.

(57) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 152. Toger of spieringtoger.

(58) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 896. *Proces tussen Adriaan Keerens en Anton De Schermer (1644-1647)*, naar een tekst van 1646.

(59) *Ibidem*, nr. 788 A, Rekening van Laureys De Strooper... van de domeinen van Zijn Majesteit in het kwartier van Dendermonde in het jaar 1627.

(60) Drijfnet: een net van 50 vadem lang en 1 vadem diep. Het bestaat uit drie netten naast elkaar, die van boven samen vastgemaakt worden aan de solreep, van onder aan de onderreep. De Rupelmondenaars werkten veel met drijfnet, cf. L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 56-57.

(61) Cf. *supra*, p. 133.

(62) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 28.

Wanneer we dan bedenken dat het drijfnet of meivisnet 50 vadem lang was en men dwars over de stroom roeide om het net uit te zetten⁽⁶³⁾, dan kwam men van de visgrond van het *voetgeterd* op de visgrond van het *anckergetouw* terecht, wat in werkelijkheid niet mogelijk was. De vissers van het *anckergetouw* mochten immers geen contact hebben met een eventuele lijndrager op de oever⁽⁶⁴⁾, terwijl de visgrond van het *voetgeterd* zich uitstreckte tot aan de lijn waar het water bij laag tij bleef stilstaan⁽⁶⁵⁾. Het meivisnet is dus een net dat door de vissers van het *anckergetouw* gebruikt werd.

Nu is het zo dat het balnet eigenlijk een klein drijfnet is en daarom misschien wel op het *voetgeterd* gebruikt werd. Het zelfde geldt voor de spieringtoger, die toch maar 24 vadem lang was en veelvuldig gebruikt werd op het *voetgeterd*⁽⁶⁶⁾. Balnetten en drijfnetten werden door de zeventiendeewse Rupelmondenaar weinig gebruikt.

Sedert het einde van de achttiende eeuw stelde dit probleem zich niet meer. Vanaf 1778 werden het *anckergetouw* en het *voetgeterd* samen verpacht aan één en dezelfde visser⁽⁶⁷⁾. Het onderscheid tussen beide visgronden vervaagde stilaan, zodat er in de negentiende eeuw geen enkel spoor meer van overbleef. Rupelmonde bleef zijn visgronden verpachten, maar dan in zijn geheel, zonder een onderscheid te maken tussen het *anckergetouw* en het *voetgeterd*. Dit onderscheid tussen de visgronden die in elkaar overlopen, verklaart de vele moeilijkheden, die men in de zeventiende eeuw kende, niet alleen tussen de overheidsinstanties, die de visgronden verpachtten, maar ook tussen de vissers van de respectievelijke visgronden.

Zo bijvoorbeeld kon het slepen van netten op de oevers conflicten veroorzaken met de eigenaars van het aanpalend land. Normaal gesproken was het zo dat de oevers, dijken en schorren aan de stad Rupelmonde toebehoorden. Wanneer we echter met buitenschorren, die een labiel karakter vertonen, te doen hebben, wordt de toestand gecompliceerd. Het proces dat de stad voerde tegen de heer van Leughenage, één van de heerlijkheden te Bazel, is er het bewijs van⁽⁶⁸⁾. De lijndragers stonden immers niet op de aanwassende landen, maar op de grond van de heer van Leughenage.

Het is ook begrijpelijk dat de kleine schuitjes, die men op het *voetgeterd* gebruikte, verder gingen dan het land bij laag tij bloot kwam. Vandaar de twisten van de vissers van het *voetgeterd* met die van het *anckergetouw*.

(63) ID., *o.c.*, p. 56.

(64) Cf. *supra*, p. 134.

(65) Cf. *supra*, p. 137.

(66) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 152.

(67) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 184.

(68) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 779.

Tot besluit wijzen we erop dat eb en vloed een grote rol spelen bij het uitzetten van de netten, zowel wat de visserij van het *anckergetouw* als van het *voetgeterd* betreft. Het plaatsen van de netten voor de oevers vereiste een grote vaardigheid. De vis mocht niet ontsnappen naar het diepere water. Voor deze visserij kwamen de buitenschorren en de zandplaten in de Schelde speciaal in aanmerking. In de oude toren van het Gravenkasteel te Rupelmonde zijn enkele mooie specimen van zulke netten te zien. Ze versieren er de kale muren, die de houten wenteltrap omarmen.

Een veel delicateser probleem dan wat we tot nog toe behandelden is het type van vissersschuit. De roeiboten die men op het *voetgeterd* gebruikte, laten we hier buiten beschouwing omdat ze op zichzelf niet als problematisch kunnen beschouwd worden. Dat betekent niet dat we alle roeiboten over dezelfde kam scheren. De roeiboort karakteriseerde zich immers door verschillende types, waaronder de Vlaanderse boot, de Brabander, de Hollandse boot, enzovoort. Laatstgenoemde werd ook als vissersvaartuig gebruikt⁽⁶⁹⁾.

Onze interesse gaat naar het *anckerschip*. Volgens de bronnen mogen we de schuiten van het *voetgeterd* niet verwarren met de *anckerschepen*⁽⁷⁰⁾. In wezen verschilden beide weinig van elkaar. De vissersschuit was immers de naam *anckerschip* niet waardig. Veel meer dan een grote roeiboort was het niet. Wat de grootte betrof, moesten bepaalde schuiten, die op het *voetgeterd* gebruikt werden, niet onder doen voor de *anckerschepen*.

In de achttiende eeuw werd het *anckerschip* met de naam jol aangeduid⁽⁷¹⁾. In het gewone spraakgebruik betekent dat een licht roeien zeilvaartuig. Uiteraard betreft het een open vaartuig, waarschijnlijk in het genre van de Mariekerkse jol, een vissersschuit, die samen met de Antwerpse knots veel gelijkenis vertoont met de pleit en de otter⁽⁷²⁾. De verwantschap tussen de Mariekerkse jol en de Antwerpse knots, beide vissersvaartuigen, is dan ook duidelijk merkbaar. Beide zijn ze van het Brabantse type. Ook de „visboot”, die men een weinig van Rupelmonde verwijderd te Willebroek aantrof, toonde een merkelijke gelijkenis met de Mariekerkse jol en de Antwerpse knots⁽⁷³⁾.

(69) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *o.c.*, p. 39.

(70) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 788, naar een tekst van 1683.

(71) *Ibidem*, nr. 33. *Resolutieboek*, f. 139 v, naar een tekst van 15 februari 1785.

(72) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *o.c.*, p. 25 en 27.

(73) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *o.c.*, p. 26.

Kenmerken van de jol waren de van boven afgeronde steven, het sprietzeiltje⁽⁷⁴⁾, een fok en de zwaarden⁽⁷⁵⁾. Een plechtje op het voorschip bedekte een kleine ruimte, die tot nachtverblijf kon dienen. Zo kon men enkele dagen weg blijven. Een plezierreisje zal het geenszins geweest zijn.

In de zeventiende eeuw werd het *ankerschip* evenwel *eemer* geheten⁽⁷⁶⁾. Kenmerkend voor de *eemer* - ook nog *emmer* of *emer* - zou het handig zeiltje zijn, vandaar *emerzeil* geheten⁽⁷⁷⁾. Naar de vorm lijkt het op een trapezium⁽⁷⁸⁾. Volgens L. Maerevoet betekent *emer* een type vissersboot, dat voor en achter op een lange spits uitloopt en gewoonlijk geen zeilen heeft⁽⁷⁹⁾. We stellen bijgevolg een aantal tegenstrijdigheden vast, die voortvloeien uit het feit dat er ons al te weinig bekend is over de *emer*. Mogelijk verschilt de betekenis van het woord *emer* al naar gelang ruimte en tijd waarin de schuit thuishoorde. Het kan best dat de betekenis van het woord *emer* in de zeventiende eeuw een andere draagwijdte had dan de betekenis, die L. Maerevoet aan de negentiende eeuwse *emer* toeschrijft. Daar waar het in de zeventiende eeuw meestal om een zeilvaartuig ging, was het in de negentiende eeuw een gewone roeiboot. We moeten echter toegeven dat we voor de zeventiende eeuw herhaalde malen het woord *emer* aantreffen in de betekenis van roeiboot. Het betreft dus kleine schuitjes, die op het *voetgeterd* gebruikt werden⁽⁸⁰⁾. Over het algemeen werd met de *emer* een *ankerschip* aangeduid, dat van zeilen voorzien was.

(74) ID., *o.c.*, p. 27.

Spriet : een lange dunne stok, die aan de voet van de mast schuin omhoog steekt, naar de top van het zeil, cf. L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 154.

(75) Fok : driehoekig voorzeil op kleine schuiten, dit wil zeggen vooraan op de schuit gehesen.

Zwaarden : houten planken langs de beide zijden van het vaartuig, die het afdrijven voorkomen en het varen tegen wind in bevorderen.

(76) ARCHIEF BORNEM, *Landtboeck van Sinte Bernards*, dl. II, f. 113.

(77) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *o.c.*, p. 39.

(78) Het trapeziumvormig zeil is een primitief zeil, dat men reeds kende in het begin van onze beschaving. Of er op de *emer* naast het *emerzeil* een *fokzeil* (lul) gehesen werd, kunnen we niet affirmeren. Het *fokzeil* zou er echter overbodig zijn en had in dit geval zeker geen enkele functie. Dit belet niet dat het teoretisch mogelijk was, dat men eventueel een *fokzeil* kon hijsen wanneer het *emerzeil* ingehaald was.

(79) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 62.

(80) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 788 A (15 september 1684), art. 54. en nr. 786 A (23 april 1644).

Zoals het woord *emer* somtijds gebruikt werd in de betekenis van kleine roeiboot, zo ook kon men weleens het woord *jol* in die betekenis aantreffen. Uit los kaartenmateriaal, dat we in het Bornemse archief aantreffen, konden we opmaken, dat jollen en emers in de betekenis van *ankerschen* steeds van zeilen voorzien waren. De uitgestrektheid van de visgrond van het *ankergetouw* maakte het gebruik van zeilen noodzakelijk. Deze schuiten werden dus praktisch nooit geroeid, cf. ARCHIEF BORNEM, *Stukken betreffende de visserij*.

Het verschil tussen emer en jol kan niet zo bijster groot zijn. In de achttiende eeuw worden de woorden emer en jol dikwijls door elkaar gebruikt⁽⁸¹⁾. Niet dat we willen beweren dat emer en jol het zelfde zijn. Er is immers een merkbaar verschil in het uitzetten van de zeilen. Voor de jol hebben we te doen met een fok en een sprietzeiltje. Bij de emer troffen we een trapeziumvormig zeil aan. Dit zeil werd o.a. ook gehesen op de Antwerpse makelaarsboot en bleef behouden toen de emer uit de Schelde verdween⁽⁸²⁾. Het emerzeil kan men trouwens terugvinden op heel wat schilderijen.

Dat men in de achttiende eeuw het woord emer en jol over dezelfde kam scheerde, is begrijpelijk. In beide gevallen gaat het om een vissersvaartuig, dat van een zeil voorzien was. Wanneer de zeventiende-eeuwse Rupelmondenaar van een visemer sprak, dan dacht hij niet zozeer aan een bepaald type, maar aan een vissersschuit zonder meer. Met de naam emer kon men dus best een jol aanduiden, alhoewel beide toch niet volledig dezelfde inhoud dekken. Volgens R. De Bock bleef de emer bestaan tot in de tweede helft van de negentiende eeuw⁽⁸³⁾. We stellen vast, dat naarmate de achttiende eeuw verliep, de emers in aantal afnamen en plaats maakten voor de jol.

De emer is meestal bekend als een oud vissersscheepje, dat in onze gewesten veelvuldig aangetroffen werd, maar afgezien van het typische emerzeil, is er over deze schuit weinig meer te vertellen. Afbeeldingen of iconografisch materiaal, met betrekking tot de emer, hebben we niet gevonden. Op het kaartboek van Rupelmonde hebben we enkele schuiten aangetroffen⁽⁸⁴⁾. Op de kaart figureren ze niet als decoratieve elementen, maar vertonen zelfs een vrij grote nauwkeurigheid. Vissersschuiten staan er echter niet op. Al hadden we toevallig een afbeelding van de visemer, die omwille van haar kleine omvang aan het oog van kunstenaars en tekenaars ontgaan is, dan nog moeten we rekening houden met de artistieke vrijheid van de kunstenaars, die er zeker niet op uit was de taak van een latere historicus te vergemakkelijken⁽⁸⁵⁾. Al te dikwijls werden de schuiten verkeerd getekend.

(81) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 842, staat van goed van Joanna Maria Voorpoels, f. 156.

(82) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *o.c.*, p. 39 en pl. 40.

(83) *ID.*, *o.c.*, p. X.

(84) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 78 - 79. *Kaartboek van Rupelmonde bewerkt naar dat van J. Van de Velde uit het jaar 1759 door J.J.D. Caju landmeter. J. VII messidor I (19 juni 1799), met kadastrale parcellering en bijgevoegde „Matrice foncière de la ville de Rupelmonde pour l'an 1818”.*

Plan van het havengebied van Rupelmonde door J.F.D. Bovijn, landmeter (9 april 1778).

(85) J. VAN BEYLEN, *Schepen op kaarten ten tijde van Gerard Mercator, - Duisburger Forschungen*, dl. VI, 1962.

Afbeeldingen en reconstructies van jollen, zijn ons wel bekend. Een maquette van de Rupelmondse jol, gemaakt naar het type-model van de Mariekerkse jol, kan men bezichtigen in de schipperskapel te Rupelmonde. Het prijkt er tussen andere sloopstypes, waaronder het fluitschip, een boeierjacht en viermasters⁽⁸⁶⁾. De maquette uit het Nationaal Scheepvaartmuseum te Antwerpen is echter stukken beter. Daarnaast hebben de auteurs van platenatlassen de jol in hun collectie opgenomen. De jol schijnt dus goed gekend te zijn. De jol is immers recenter van oorsprong dan de emer⁽⁸⁷⁾. In de zeventiende eeuw hebben we het woord jol geen enkele keer aangetroffen, wat erop wijst dat het type van de Mariekerkse jol, toen nog moest geboren worden. De emer mag men naar haar oorsprong gerust in de Middeleeuwen situeren. De emer wordt onder andere vermeld in de opgaven van de Ierseker Tol⁽⁸⁸⁾.

Wat het aantal mensen aan boord van de vissersschuit betreft zijn er weinig problemen. Gewoonlijk waren er twee vissers aan boord. Eventueel kon er nog een knecht bij komen. In dat geval spreekt men van de derde man, de sukkelaar⁽⁸⁹⁾. De onderlinge verwantschap tussen de vissersfamilies werkte de samenwerking in de hand. Zo bijvoorbeeld ging de schoonvader samen vissen met zijn schoonzoon. Het kon ook dat er van familieverband geen sprake was. De visser had dan een venoot die de helft van de pacht voor zich nam. Zo viste Philips Dhaene met Anton De Schermer; Jan Dhaene met Joos Keerens⁽⁹⁰⁾. Uit de staten van goed blijkt dat Anton De Schermer verschillende knechten in dienst had⁽⁹¹⁾.

Het materiaal dat zich aan boord van een vissersschuit bevond is ons bekend. Een gedetailleerde beschrijving van de baljuw van Rupelmonde ter gelegenheid van een arrestatie van een visser, brengt ons

(86) F. CALUWE, *De O.L. Vrouw-kerk te Rupelmonde*, Rupelmonde, 1969, p. 27.

(87) Het woord jol zou van Scandinavische oorsprong zijn en pas vrij laat in onze taalschat ingeburgerd zijn. Het woord jol werd niet teruggevonden in het Middelnederlandsch Woordenboek van E. Verwijs en J. Verdam, wat in feite maar een half argument is om te bewijzen dat het woord jol in de Middeleeuwen bij ons niet gekend was. Het woordenboek is immers opgesteld aan de hand van literaire teksten, waardoor heel wat technische woorden minder tot hun recht kwamen of helemaal niet opgenomen werden. Niettemin blijft het toch een vingerwijzing.

(88) W.S. UNGER, *De Tol van Iersekeroord, Documenten en rekeningen (1321 - 1572)*, 's Gravenhage, 1939, p. 100: één enkele keer vermeld (november 1519).

(89) L. MAEREVOET, *o.c.*, p. 105.

(90) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 780 (27 augustus 1640).

(91) *Ibidem*, nr. 850. Wezenrekening van Margareta Linsoy, weduwe van Anton De Schermer (1677). Staten van goed: boedelbeschrijvingen, opgemaakt ten sterfhuize, alwaar minderjarigen of wezen als erfgenamen achterblijven.

Vissers op de Schelde

19e eeuw

Foto Marine Academie, afdeling Iconografie.

de ganse inhoud van de schuit aan het licht⁽⁹²⁾. De schuit bevatte een visnet, een grote dreg, twee kleine dreggen, een onderzeel met staande voeten⁽⁹³⁾, een stuk van een onderzeel, een lul⁽⁹⁴⁾, twee balken met zes sloten⁽⁹⁵⁾, twee sluitstokken⁽⁹⁶⁾, een treekhout⁽⁹⁷⁾, drie paar sluitlijnen⁽⁹⁸⁾, een dreggetouw, een winttouw⁽⁹⁹⁾, een leuter⁽¹⁰⁰⁾, een optoog⁽¹⁰¹⁾, een treklijn⁽¹⁰²⁾, een palingschepken, allerlei gewantrommel, een putsie of kleine emmer, een bijl, een talie⁽¹⁰³⁾, een biervat, twee scheephaken, twee riemen, een ijzeren treft⁽¹⁰⁴⁾ een lantaarn, een dweil, drie spaken⁽¹⁰⁵⁾ een houten sloupe om water uit te scheppen.

Het type van schuit werd niet vermeld, maar naar de beschrijving der zeilen te oordelen gaat het hier blijkbaar om een jol, alhoewel we hier met de volle zeventiende eeuw te doen hebben. Dit bewijst eens te meer dat het onderscheid tussen jol en emer heel miniem is en wellicht niet artificieel mag vastgelegd worden. Daar waar we in de zeventiende eeuw normaal een beschrijving verwachten van een emer krijgen we veeleer de indruk dat we ons hier een type van de jol voorgesteld krijgen.

Over de kostprijs van de emer of van de jol zijn we lang niet zo goed ingelicht als over de kostprijs van de kromsteven. De kromsteven was de schuit, die men in de zeventiende eeuw bij uitstek gebruikte om ladingen te vervoeren. De kromsteven zou het meest lijken op de poon en misschien wel de vader van de poon kunnen genoemd worden⁽¹⁰⁶⁾. Over de kromsteven is er al te weinig bekend. Met de beschrijving van de poon, die P.J.V.M. Sopers ons geeft kunnen we in gedachten wel een vaag idee krijgen van wat de kromsteven eertijds

(92) *Ibidem*, nr. 788 D (30 september 1686).

(93) Onderzeel : het onderste der razeilen van de grote mast en fokkemast. Het is weinig waarschijnlijk dat dat zeel hier gebruikt werd in de betekenis van touw.

(94) Lul : driehoekig fok, het stagzeil op de vissersschuit.

(95) Sloten : openingen.

(96) Sluitstokken : waarschijnlijk het hout waaraan de sluitlijnen vastgemaakt werden.

(97) Treekhout : het hout waaraan de treklijnen vastgemaakt werden.

(98) Sluitlijn : touw om de netten vast te houden.

(99) Winttouw : touw dat opgewonden wordt.

(100) Leuter : een schepje om het kooksel van haring om te roeren.

(101) Optoog : een werktuig om een en ander mee naar omhoog te trekken.

(102) De treklijn of het touw waarmee men een visnet optrekt.

(103) Tralie : werktuig om lichte lasten te verplaatsen.

(104) IJzeren treft : ijzeren, soms koperen voorwerp bestaande uit een ring op drie poten met handvat. Het dient om een pot of een ketel boven het vuur te plaatsen. Waarschijnlijk gebruikt om garnaal te koken.

(105) Spake of stang.

(106) P.J.V.M. SOPERS, *Schepen die verdwijnen*, Amsterdam, s.d., p. 69.

was. Kenmerkend was de hoge voorsteven. „Het voorkomen van de poon heeft iets naïfs. Onbewust heeft men een effect bereikt. De lijnen wringen en draaien, of men niet goed wist waarheen en hoe het schip in elkaar te krijgen, maar toch komt alles behoorlijk samen” (107).

De laagste prijs voor een kromsteven betaald, bedroeg 236 g. 10 st. (108). De kromsteven van Jan Claessens, Rupelmondse schipper, werd door de baljuw bij faillissement tegen 231 g. verkocht (109). We moeten evenwel rekening houden met het feit dat er moeilijkheden waren met de eigendomstitels, zodanig dat de schuit een minder hoge prijs haalde (110). Jan De Lange moest een som van 480 g. betalen voor een kromsteven (111). De overzetboot van Jan Francis Risbe was 450 g. waard (112). De schuit van Jan Van Kerckhoven kostte 724 g. 10 st. (113). Om nauwkeurig te zijn moeten we opmerken dat de twee laatstgenoemde schippers in de achttiende eeuw thuis hoorden, terwijl de anderen uit de zeventiende eeuw waren. Als men daarbij bedenkt dat een behoorlijk huis in de zeventiende eeuw te Rupelmonde 600 g. kostte, dan stellen we vast, dat die kromsteven een kapitaal vertegenwoordigde, dat men zo vlug niet bij elkaar had.

De prijs van een vissersjol was veel lager dan die van de kromsteven. De jol was immers maar een grote roeiboot, terwijl de kromsteven een respectabel schip was. De beschrijving van het actief en passief van Jan Dhaene, bij zijn sterfhuis opgesteld, leert ons dat een roeiboot zowat 30 g. waard was. Bij zijn dood was één van de roeiboten, die hij als schipper bezat, nog 33 g. waard (114).

Een exact cijfer dat de waarde van een jol vertegenwoordigde kunnen we niet opgeven. Meestal hadden de vissers meerdere jollen of emers, die bij het overlijden van die mensen gezamenlijk naar waarde werden geschat. Dat ze meerdere schuiten bezaten betekent nog niet dat we hen de naam van reder kunnen toebedelen. De schuiten,

(107) ID., *ibidem*.

(108) De laagste prijs bij ons weten bekend. Het gaat hier om een schuit die Anton De Schermer op 24 december 1657 gekocht heeft van Jan Willemssen van Hoboken, cf. R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 1582 (charter).

(109) *Ibidem*, nr. 913. *De baljuw van de stad c. Jan Claessens, onkosten bij wettelijke verkoop van een kromstevenschuit, hebbende toebehoord aan de laatste.*

Ibidem, nr. 952. *Stukken betreffende de uitwinning van een kromstevenschuit, hebbende toebehoord aan Jan Claessens (1676).*

(110) *Ibidem*, nr. 914. *Barbara Van Assche, weduwe van Jacques Van Kaeckenberch c. de baljuw Machiel Van Parijs, over de aankoop van een kromstevenschuit (1676).*

(111) *Ibidem*, nr. 894 (1641-1644). *De voogden van de wezen van Andries De Swijvere c. Jan De Langhe en zijn borg Cornelis Pauwels.*

(112) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 842, f. 208 v (23 december 1777).

(113) *Ibidem*, nr. 842, f. 105 (8 juli 1762).

(114) *Ibidem*, nr. 850, (1677).

die men bij de riviervisserij gebruikte, kunnen we moeilijk als schepen bestempelen. Een groot kapitaal was er niet vereist om zelfs meerdere jol'en of emers te bezitten. Het kapitaal dat men in een vissersjol stak was vlug gerecupereerd. De verkoop van de visemers of jollen en visnetten van Joanna Maria Voorpoels, weduwe van de Rupelmondse visser Jan Baptist Scheltiens, bracht 433 g. op ⁽¹¹⁵⁾. De visnetten en de vissersschuit van Gillis Van Steen brachten bij zijn dood 76 g. 5 st. op ⁽¹¹⁶⁾. Pieter Scheltiens, een andere Rupelmondse visser, was aan Frans Van Nimmen 42 g. schuldig voor het maken van een nieuwe emer ⁽¹¹⁷⁾. Of het hier de totale koopsom betreft of een resterend deel weten we niet. Globaal genomen kunnen we zeggen dat de prijs voor een jol of een emer plus minus 50 g. bedroeg, een bedrag waarvoor een Rupelmondse boer in de achttiende eeuw zich een koe kon aanschaffen. Iemand, die voortreffelijke zaken deed, kon zich gemakkelijk een jol permitteren. Dat was het geval met de Rupelmondse schippers, die de visserij als een nevenverdienste beschouwden, wat niet belette dat hun dat een dikke stuiver opbracht.

In de Rupelmondse haven hoorden nog andere schuiten thuis, die met de visserij wel iets te maken hadden. Jan Gerrit Wel Te Vree was eigenaar van een „visschuit” met de welluidende naam Adriana. Deze schuit kon 6 last bevatten; een kleine schuit als men bedenkt dat grote schuiten boven de 14 last konden bevatten ⁽¹¹⁸⁾. Gerrit vaarde op Holland en deed er „negotie” in vis. Hij was dus een vishandelaar. Aan boord had hij zes matrozen, één kok en één koksjongen ⁽¹¹⁹⁾. Staes De Wijs had ook een „visschuit”. Zijn „Jonge Alexander” kon 8 last bevatten ⁽¹²⁰⁾. Kenmerken van deze vaartuigen zijn ons niet bekend. Ter verduidelijking kunnen we er wel bij voegen dat beiden achttiende-eeuwse schippers waren. Een vergelijking met de Tholense schouw, die rond de jaren 1900 nog bekend was, is hier zeker niet misplaatst ⁽¹²¹⁾.

Tenslotte vermelden we de Rupelmondse visser Francis Scheltiens, zoon van Nicolaas, die de brui gaf aan de riviervisserij. Hij schakelde over op de zeevisserij om meer te verdienen. Hij stierf te 's Gravenhage op 6 december 1777. We veronderstellen niet dat hij uitgeweken was, maar nemen aan dat hij aldaar plots overleden was,

(115) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 842, f. 156.

(116) *Ibidem*, nr. 842, f. 117.

(117) *Ibidem*, nr. 839, f. 92 e. v.

(118) *Ibidem*, nr. 21. *Register der statuten en voorgeboden, commissiën van officieren en ambtenaren, van borgtochten, van vreemde of nieuwe poorters. Poorterbijboek (1675-1794)*, f. 122 v.

(119) *Ibidem*.

(119) *Ibidem*.

(120) *Ibidem*.

(121) M. SEGHERS en R. DE BOCK, *o.c.*, p. 37 - 38.

zonder dat hij zijn thuishaven had kunnen bereiken. Onder de goederen die hij te Rupelmonde aan zijn verwanten overliet, bevond zich een Katwijkerschip (122). Het betreft een Katwijker bom, een vaartuig bestemd voor zeevisserij, waarvan we een afbeelding hebben in het werk van G.C.E. Crone (123). De schuit werd getaxeerd op 900 g. Naar de prijs te oordelen was het een zeewaardig schip. Dit voorbeeld illustreert duidelijk dat de zeevisserij een lokaas was voor riviervissers, die een betrekkelijke welstand kenden en een overschakeling op de zeevisserij aankonden. De meesten echter waren niet in staat om de dure outillage te betalen, die men als zeevisser noodzakelijk moest kunnen opbrengen. Daarbij kwam dan nog het risico het geïnvesteerde kapitaal niet te kunnen uitwinnen. Bij zeevisserij gaan er immers altijd een aantal schuiten bij noodweer verloren. Op velerlei vlak was er een grote kloof tusen de riviervisserij en de zeevisserij, die slechts door weinigen kon overbrugd worden. Daarom ook konden we de naam reder niet toebedelen aan de zeventiende en achttiende rivier-vissers.

Het aantal vaartuigen, dat Rupelmonde als thuishaven had, valt niet te schatten. Wanneer er eventueel schuiten opgegeven worden, dan gaat het meestal om vaartuigen, die voor het vervoer bestemd zijn. In 1823 waren er te Rupelmonde 65 vaartuigen, waaronder 43 grote (124). Ressorteerden de vissersjollen onder de kleine vissersvaartuigen? Misschien wel, misschien niet. We mogen echter niet vergeten dat schepen, die maar 6 last konden bevatten, onder de kleine schuiten gerekend werden. Deze schuiten waren evenwel veel groter dan de vissersjollen.

Exacte cijfers over het aantal vaartuigen in de zeventiende en achttiende eeuw zijn niet bekend. Het bestaan van het schippersambacht te Rupelmonde wijst er op, dat de schippers goed georganiseerd waren en dat hun belangen verdedigd werden. Het percentage schippers was ook veel groter dan het percentage vissers. Onder voorbehoud zouden we het aantal vissersjollen of visemers op een tiental per generatie schatten. Hierbij behoren ook de schuiten van de Antwerpenaren, die in de zeventiende eeuw het *anckergetouw* in pacht hadden. Het aantal roeiboten die bij de visserij op het *voetgeterd* gebruikt werden - soms wel eens met de naam visemer of jol aangeduid (125). - zal echter wel groter geweest zijn.

Met de loop van de jaren verloor de Rupelmondse riviervisserij aan betekenis. De maatregelen die de Oostenrijkse vorsten ter begunstiging van de zeevisserij hebben getroffen, zijn hier gedeeltelijk

(122) R.A.G., *Fonds Rupelmonde*, nr. 842, f. 221 v e.v.

(123) G.C.E. CRONE, *Onze schepen in de gouden eeuw*, Amsterdam, 1939, pl. 14.

(124) A. VAN DEN BOGAERDE, *o.c.*, p. 237.

(125) Cf. *supra*, p. 146, voetnoot 1.

verantwoordelijk voor⁽¹²⁶⁾. Daarbij dient men dan de uitroeiing van de vismassa's door de ankerkuilen, als tweede oorzaak aan te stippen. Van de zestiende tot de negentiende eeuw verlopen de cijfers, die de opbrengsten van de riviervisserij voorstellen, volgens een dalende kurve. De vervuiling van het Scheldewater rond de jaren 1900 bracht meteen de doodsteek toe aan de riviervisserij aldaar. Riviervis vindt men nu nog enkel in krekens en vijvers langs het Scheldewater, die van pollutie gevrijwaard bleven. De visserij, die men momenteel nog beoefent in de Oude Schelde - een oude tak van de Schelde te Bornem - is één van de getuigenissen, die ons herinneren aan de bloeiende riviervisserij van weleer.

Wat nu van de riviervisserij gezegd moet worden, dreigt ook bittere waarheid te worden voor de zeevisserij, indien niet drastisch wordt opgetreden tegen de vervuiling van de zee. Hopen we maar dat in een nabije toekomst de verantwoordelijke instanties de oorzaken van pollutie zullen opsporen om ze vanaf de wortel uit te roeien.

(126) H. COPPEJANS-DESMEDT, *Economische opbloei in de zuidelijke Nederlanden - Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. VIII, 1955, p. 272.